

Referat från Ikoner-Akademiens konferens den 24 oktober 2003

Den virtuella periodikahyllan – en genväg också den till de tryckta tidningarna och tidskrifterna

Den 24 oktober var det kallt i Stockholm. Det 80-tal personer som skulle delta i Ikoner-konferensen skyndade genom Vasastan till Westmanska Palatset under en vacker morgonhimmel. Utanför frasade frostnupna löv under fötterna och innanför varvade det vackra stengolvet höstens färger i symmetriska mönster. Doften av nykokt kaffe svepte förbi alla de som gick in i salen Bryggarkungen.

Jan-Eric Malmquist hälsade välkommen och lämnade ordet till dagens förste föreläsare, **Ingemar Lindmark**. Under rubriken "Bibliotekens nätpärlor" gjorde Ingemar en exposé över bibliotekens webbplatser och hur man där exponerar sitt periodiska material. Kvaliteten skiftande och särskilt Norrköping tillsammans med Lund fick en eloge för sina insatser. Bor man i Lunds kommun kan man dessutom sitta hemma och via stadsbibliotekets webbplats och lånekortets pin-kod söka i ArtikelSök. Det borde vara varje medborgares rättighet, tyckte Ingemar.

Ett biblioteks webbplats ska vara enkel och påminna om en effektiv anslagssida, med uppgifter om adress, öppettider och tips om tjänster. Varför... funderade Ingemar, varför är bibliotekens webbplatser så disparata? Varför finns det ingen standardmodell för alla bibliotek? På många håll ser webbplatsen ut som instrumentbräden på en gammal bil innan Forden kom: spakar som går åt alla håll. Varför finns det så många bilder på informationsdiskar och bokbussar. Och framför allt: varför hittar man aldrig något om tidskrifter? Undantag är bl a Lunds stadsbibliotek, Mariehamns och inte minst Markbackens bibliotek som gjort ett föredömligt arbete med sitt tidskriftsmaterial.

Vassa Verktyg: <http://w1.875.comhem.se/~u87521746/verktyg>

Virtuella tidskriftshyllan: <http://w1.875.comhem.se/~u87521746/verktyg/genvirthylla.htm>

Bygg en webb för tjocka släkten: <http://w1.875.comhem.se/~u87521746/verktyg/genbygd.htm>

Bloggar: <http://w1.875.comhem.se/~u87521746/verktyg/genbygd.htm>

Content management: <http://w1.875.comhem.se/~u87521746/verktyg/gencontent.htm>

Information science i media: <http://w1.875.comhem.se/~u87521746/verktyg/test/genbimedia.html>

Lunds stadsbibliotek: <http://www.folkbibliotek.lund.se>

Norrköpings stadsbibliotek: <http://www.nsb.norrkopings.se>

Markbackens bibliotek: <http://www2.orebro.se/stadsbibliotek/markbacken/ombibl.html>

Anneke Jans: <http://w1.875.telia.com/~u87521746/lallerod/anneke/anneke.htm>

Anders Brodin, Stockholms stadsbibliotek, berättade om tt-magasinet, där tt står för tidningar och tidskrifter. Det var från början ett samprojekt mellan länsbiblioteket och biblioteken i Stockholms län. Tidigare gav länsbiblioteket ut tryckta årsförteckningar över vilka svenska och utländska tidningar och tidskrifter som fanns på biblioteken. För några år sedan föddes idén att lägga ut beståndet på nätet och 1998 såg tt-magasinet dagens ljus. Efterhand har fler länsbibliotek anslutit sig och numera kan man söka på periodikabestånd antingen i Dalarna, Sörmland, Uppsala, Örebro eller Västmanland. Varje bibliotek lägger själva enkelt in sina uppgifter och ser till att informationen är korrekt och uppdateras.

Anders gav sedan några praktiska exempel på hur det kan se ut och vilka sökingångar som finns. Dels kan låntagaren söka på enskilda titlar, men också på bibliotek eller ämne. Det går också att välja bland de olika språken och därifrån se vilka titlar som finns, vilket bibliotek som har dem och när just det biblioteket är öppet. Tidskriftsposterna innehåller information om titel, ISSN, SAB-klassifikation samt de bibliotek med underliggande filialer som har tidskriften och hur länge den sparas. I den mån tidskriften har en hemsida länkas man dit via titeln och i vissa fall finns en koppling till LIBRIS. Tidningsposten innehåller uppgifter om politisk färg och utgivningsdagar utöver beståndsuppgifterna.

Biblioteken kan också söka fram sitt eget bestånd och skriva ut listor vid behov. Då sorteras materialet först på språk och därefter alfabetiskt på titel inom varje språk. Sökfinesserna är inte fullt lika utvecklade som i t ex ArtikelSök, jämförde Anders, men tillräckliga. De största skillnaderna är att booleska operatörer inte fungerar och att det är automattrunkering både till vänster och till höger.

<http://www.algonet.se/~tt-mag>

Christer Holmqvist, Mediateket på Utbildningsförvaltningen i Stockholm, talade därefter under rubriken "Periodikasamordning och säkra källor i skolan". Tidningar och tidskrifter har oftast varit ett ohanterligt material

och när tekniken äntligen kom, t ex ArtikelSök, kändes det som en revolution. ”Plötsligt hittade man dom!” Det resulterade i att man på Stockholms skolor beslöt att ta ett helhetsgrepp över periodikasituationen. Samtliga skolors bestånd inventerades och efter rådgivning av juridisk expertis – för att undvika komplikationer med upphovsrätten – startades ett kooperativ. En central tidnings- och tidskriftsbank grundades där de fysiska exemplaren förvarades för kopiebeställningar och så inköptes ArtikelSök på CD till samtliga skolor. Skolorna fick också abonnera på ett antal extra tidskrifter som förvarades centralt och på så sätt byggdes ett användbart bestånd upp. Räkningen kom alltså till skolan och tidningen kom till den centrala depån. För att snabbare få lite volym raggade man utlästa tidskrifter hos lärare och personal. Sedan kunde man utifrån ArtikelSök-skivan beställa det saknade materialet centralt på Stockholms skolor. Verksamheten sågs som ett komplement till den enskilda skolans eget bestånd.

Den största utmaningen, menade Christer, är att skapa lust och se till att den vidmakthålls. Det har man tillsammans med IT i Skolan (ITiS) lyckats bra med. Tidskriftshanteringen på skolan måste vara enkel, varken eleverna eller lärarna får välja läroboken för att den är smidigare. En positiv bieffekt blev att skolorna, framför allt gymnasiet, började fundera över vilka tidskrifter man egentligen prenumererade på och varför. Ett aktivt ställningstagande till det periodiska materialet utvecklades. Och det för i sin tur med sig att källkritiken i stora drag är i hamn redan från början. Periodikamaterialet utgör ett kontrollerat flöde till skillnad från Internet där korrekt och felaktig information samsas om utrymmet. Hur eleven hittar säker information är en viktig uppgift för skolan idag. Därför är det mindre lyckat att ha t ex Google som startsida på skolans datorer, menade Christer. Den egna hemsidan är ett betydligt bättre val.

De framtida planerna rymmer en skolportal som man utvecklar tillsammans med ITiS samt förhoppningen att bredbandstekniken sprider sig snabbt på skolorna. Tillgänglighet är något av det viktigaste på en skola och många av lärarna vill dessutom kunna sitta hemma och komma åt skolans tjänster. Lusten att lära och tidskrifternas roll i det hela är något som Stockholms skolor gärna delar med sig av och därför ligger också en hel del skolbesök inplanerade framöver.

<http://www.btj.se/ikoner/akademien/pdf/holmqvist.ppt>

Kalle Jungkvist, chefredaktör för aftonbladet.se, berättade sedan om hemligheten bakom webbtidningens framgång. Insiktsfullt, intresseväckande – och tvärt emot sitt ämne, utan en endaste uppkoppling eller digitaliserad bild. Det mänskliga samtalet är trots allt överlägset, menade han.

1994 lade Aftonbladet på försök ut sin kulturbilaga på nätet. Sedan dess har det gått fort fram och tidningen har varit ledande på fler områden. T ex var man arbetsgivare åt den förste webbredaktören i hela Europa. Vidare ligger Aftonbladet.se högst rankad inom motsvarande tjänster – och utan egentlig konkurrens eftersom glappet ner till andra och tredje plats (som innehas av DN och BBC) är stort. Webbtjänsten är också den mest jämställda, så tillvida att den nyttjas av hela 42% kvinnor. Genomsnittsläsaren besöker aftonbladet.se två gånger per dag.

Framgången vill Kalle Jungkvist summera i sju punkter. Den första är snabbheten. Aktualitet har alltid varit Aftonbladets grundläggande tanke, det var därför Hierta 1830 valde att ge ut just en kvällstidning. Sedan har det funnits år då tidningen inte varit först, och därför känns det nu fint med revansch, sa chefredaktören inte utan viss stolthet. På nätet måste man vara först och även om det är marginella skillnader, så jublar hela redaktionen när de lyckats släppa en nyhet sekunden före TT.

Punkt 2: Djupet. Med hjälp av arkivens fantastiska rikedom, går det att snabbt få ut information som ger möjlighet till fördjupning. Den märkte man inte minst den 11 september 2001. Besöksfrekvensen minskade något kring 17-18-tiden och låg lågt under nyhetssändningarna på TV. Men därefter steg den snabbt igen. TV räckte inte, menade Kalle, utan gemene man ville ha fördjupad information efter hand. Punkt 3: Bredd. Nätet är som gjort för detta! Bara Aftonbladet har inte mindre än 650 undersajter. Punkt 4: Interaktiv media. Webbtidningen har förändrat journalistrollen vilket kan vara lite svårt för en del yrkesmänniskor att inse. Numera kan läsarna omgående ge synpunkter eller påpeka fel som kan rättas till direkt. Den enskilde journalisten blir synligare och får stå till svars för sitt arbete på ett mer lättåtkomligt sätt än tidigare. Detta uppskattas inte av alla. Dessutom involveras den enskilda människan i större omfattning genom nätpublicering. För att återigen knyta an till den 11 september, så var det då åtskilliga privatpersoner på plats som gav detaljerade och väl formulerade beskrivningar av vad som hände bara några timmar efter dådet. Det påverkar också journalistrollen, inte minst för att det är kostsamt med utlandskorrespondenter. Numera tar man hjälp av läsare som recenserar bl a resmål. Journalisterna bör upptäcka läsarna, menade Kalle och utnyttja dem istället för att vara rädd för dem.

Punkt 5: Service. Idag lämnas allt fler beslut att fatta till den enskilde individen. Journalisterna har då en uppgift att ge läsarna det underlag de behöver, i form av granskningar, prisjämförelser och tester. På nätet finns

möjlighet att utveckla mer individanpassade söktjänster. Punkt 6: Multimedial media. Idag har 60% av Sveriges hushåll tillgång till bredband och det ger oanade möjligheter för Aftonbladet med diverse tv- och radioinslag. Kalle berättade att man för många år sedan köpte rättigheterna till fotbolls- och ishockeymålen. Då var det ingen större framgång på grund av de tekniska begränsningarna (pucken var omöjlig att upptäcka på skärmen), men nu är detta en veritabel guldgruva. Efter matcherna är det många som vill in och titta. Punkt 7: En kvällstidning med den intressanta blandningen av viktigt och oviktigt material skapar en spännande mötesplats. Vi har inte samma sorts braskande rubriker som den tryckta utgåvan, utan använder ett annat tilltal, sa Kalle. Det har också visat sig att läsaren uppfattar en nätartikel som mer trovärdig trovärdighet än motsvarande artikel publicerad i pappersutgåvan.

När Kalle slutligen summerade några iakttagelser rörande pappers- contra nätformaten, konstaterade han bl a att papperstidningen fortfarande har högre status än nätutgåvan bland journalisterna, trots att genvägen till 98% kommer via nätet. Och att de båda utgåvorna egentligen fungerar som varandras komplement. Nätets flexibilitet kan ställas mot behovet av att åtminstone en gång per dygn få frysa tiden i en pappersutgåva. Där tryckt är tryckt och möjligheten till en stunds reflexion finns, till skillnad från nätets krav på omedelbar uppdatering.

Efter lunch var det dags för en trio från Kungl. biblioteket. **Tomas Friberg**, systembibliotekarie med uppgift att lösa problemen med e-tidskrifter i LIBRIS, berättade om arbetet med LISENSE. Det är en akronym för "LIBRIS mass editing system" och är ett system för masshantering av beståndsposter på tidskriftsnivå. Användare är i första hand LIBRIS-registrerade bibliotek och bibliotekarier. Hanteringen är oerhört enkel, förklarade Tomas. Man lägger in posterna i LIBRIS, skapar logik och gränssnitt för administration, och får sedan ut posterna igen. Poster mappas mot SAB-poster och det elektroniska beståndet kan matchas mot det tryckta. Men det kräver en del manuell städning bland posterna. Tidsplanen är inte riktigt satt för verksamheten och det beror på att den är svår att överblicka med projekt över flera utvecklingsplattformar, komplicerad programstruktur och inte minst svårigheter att hitta fungerande tekniska och mänskliga ramverk. Parallellt berättade Tomas också om LIBRIS' nya Portal och länktjänst som på grund av komplikationer i avtal inte utvecklats i det tempo man tänkt sig från början. <http://export.libris.kb.se/ppt/ikoner.ppt>

Pär Nilsson och **Marika Holmblad** rapporterade från projektet Nya Lundstedt, bibliografin över svenska tidningar och tidskrifter från 1900 fram till vår tid. "I plågsam detalj" som Pär uttryckte sig och poängterade samtidigt att det inte var innehållet i tidningarna som registrerades. Mannen bakom det tidigare verket var Bernhard Lundstedt, född 1846 och anställd vid Kungl. biblioteket. På uppdrag av Publicistklubben gav han i tre delar ut *Sveriges periodiska litteratur* (1895, 1896 och 1902). Hans hemförhållanden var perfekta för den här typen av bibliografisk verksamhet, anförtrorde oss Pär. Ogift och med två systrar som skötte hemmet kunde han arbeta hela dagen och väl hemma stupa i säng utan några förpliktelser. Nya Lundstedt – dagstidningar, NLD, har haft i uppgift att fortsätta Bernhard Lundstedts verk och skapa bibliografiska beskrivningar över svenska dagstidningar 1900-1994. Posterna i tidningsdelen ligger inte i LIBRIS, till skillnad från tidskriftsposterna, utan lagras i en egen databas med länkmöjligheter. Detta kommer att åtgärdas framöver.

NLT står för Nya Lundstedt – tidskrifter. Projektet pågår som bäst och Marika berättade glatt att de just samma dag fått veta att Riksbankens Jubileumsfond beviljat medel fram till projektets slut 2006. Det startade 2002 och när det är till ända beräknas mer än 15 000 svenska tidskrifter vara beskrivna i Lundstedts anda. Fyra personer arbetar med materialet på heltid. Tidskrifterna bibliograferas på tre olika nivåer, indelat efter typ. På den mest utförliga nivån, där bl a populärpress och politisk press finns, registreras (skiftande) uppgifter om pris, periodicitet, ansvariga utgivare och redaktörer samt under vilken tidsperiod de arbetade. I mån av tillgång även uppgifter om förlag, tryckerier och upplagor. Tidskriften är också klassificerad enligt SAB och får minst en genrebeteckning. På lägsta nivå återfinns t ex personaltidningar som beskrivs rudimentärt. De tidskrifter som ingår är de som återfinns i Kungl. bibliotekets samlingar. Det okatalogiserade materialet, t ex församlingsblad och klubbnyheter, återfinns inte i NLT.

<http://www.kb.se/nl/ikoner.htm>

Ingegerd Rabow, Biblioteksdirektionen vid Lunds universitet, talade om publicering av vetenskaplig information under rubriken "Att tillgängliggöra innehållet i den virtuella bokhyllan – tidskriften såväl som artikeln". Marknaden har idag drabbats av en utgivningshysteri som årligen kostar biblioteken hisnande summor. En tidskriftsprenumeration kan betinga samma pris som en fullt utrustad bil, jämförde Ingegerd. Vinstintresset hos förlagen har drivit upp priserna och nu ser forskarna sig om efter andra möjligheter till publicering. Det viktigaste är inte royalties utan att deras forskning ska bli känd och använd. En tydlig trend är egenarkivering, där forskarna själva publicerar sina studier på t ex universitetets server, och publicering i så kallade open access-tidskrifter som är fritt tillgängliga för läsarna. För att stödja forskarna i deras arbete att återta kontrollen över

publiceringen har svenska universitets- och högskolebiblioteken bildat ScieCom – svensk resurscentrum för vetenskaplig kommunikation.

Ingegerd berörde också bibliotekens roll i den vetenskapliga världen och problemet med att många forskare uppfattar biblioteket som en onödig omväg till de elektroniska källorna. Här gäller det för biblioteken att nå ut till forskarna och få dem att förstå att de använder bibliotekets tjänster och resurser när de sitter uppkopplade på sina kammare. Det är biblioteken som hjälper forskarna att hitta relevanta och prisvärda produkter. Sa Ingegerd och talade energiskt om den bibliotekariska treenigheten: tillgång, synlighet och ställningstagande. Biblioteket är förtjänt av ett varumärke för sin kvalitet: Biblioteket™. Samtidigt som hon starkt ifrågasatte det vanligaste sättet att exponera de elektroniska tidskrifterna – sorterade efter utgivande förlag. Tänk om man gjort det med tryckta tidskrifter på hyllor!

<http://www.btj.se/ikoner/akademien/pdf/rabow.ppt>

Julia Gardner från Århus berättade om den undersökning UNI-C genomfört på fem danska folkbibliotek och som resulterat i rapporten ”Sådan bliver det elektroniske bibliotek brugervenligt: Best practice rapport baseret på usability-test af danske folkebibliotekers websteder”. Undersökningen avsåg att kartlägga hur bibliotekens besökare använde biblioteket, både det elektroniska och det fysiska. Resultatet gav vid handen att 44% av besökarna kommer till biblioteket för att primärt använda webbtjänster, 41% för att använda det fysiska biblioteket och 15% både ock. Den digitala besökaren använder sig primärt av funktionerna sökning, reservera/beställa, lånestatus samt förnya hemlån. Tjänster som elektroniska tidskrifter, sökning i periodiskt material via den danske Artikelsøg och olika länksamlingar är tämligen okända och därmed outnyttjade. Det är svårt att få omsättning på det periodiska materialet i Danmark, avslöjade Julia. Det är först när böckerna är utlånade som bibliotekarien hjälper låntagaren att hitta tidskriftsartiklar i ämnet. Problemet är att den hjälpande bibliotekarien inte finns online: det finns inget användarvänligt stöd för periodika på bibliotekens webbplatser. Hur ger man användarna service som de inte vet existerar? Förpackningen av servicetjänsterna är så oerhört viktig, påpekade Julia, och biblioteken borde arbeta mer med behovsorienterad webbdesign. Alla relevanta tjänster ska finnas till hands när användarna behöver dem.

<http://www.btj.se/ikoner/akademien/pdf/gardner.pdf>

Avslutningsvis kom Ingemar Lindmark tillbaka och summerade dagen innan Jan-Eric Malmquist tackade publiken och föredragshållarna. Samt påminde om att nästa tillfälle att bevista ett Ikoner-konferens blir den 1 december då serien ”Marknadsförandets nödvändighet” startar i Lund.

Eva Ingvarsson